

MİTHAT CEMAL KUNTAY'IN ÜÇ İSTANBUL ROMANINDA SOSYAL STATÜ/GÜÇ TABLOLARI VE DRAM

Halil DİNÇ*

ÖZET

Mithat Cemal Kuntay, Üç İstanbul romanında Osmanlı'nın son dönemlerini anlatır. Eserde kalabalık şahıslar kadrosu ve olay örgüsü mevcuttur. Yazar 2. Abdülhamit Dönemi, İttihat Terakki Dönemi ve sonrasının olayları anlatılmaktadır. Dağılma dönemine giren Osmanlı Devletinde önemli görevler üstlenen roman kişilerinin psikolojilerini yansıtması bakımından da roman incelenmeye layıktır. Roman kişilerinin zamana, mekâna ve imkâna göre davranışları romanda yansıtılmıştır. Her dönem bazı kişiliklerin öne çıktığı romanda bir önceki dönemin kudretlilerinin dramlarına şahit olunur. Adnan ve Hidayet romanın bu alt-üst oluşlarını zirvede yaşayan başkişilerindendir. Çalışmada bu iki karakter üzerinden takip yapılacaktır. Farklı kişiliklerde görünmelerine rağmen parayı, makamı kısacası nüfuzu kullanırken birbirlerine benzeyen iki kahramanın ortak noktası kibirli oluşlarıdır. Dramları da benzeşir.

Anahtar Kelimeler: Üç İstanbul, toplum, kibir, güç, İstanbul, dram.

* Dr. / hldinc@hotmail.com

GİRİŞ

Mithat Cemal Kuntay edebiyatın farklı türlerinde eser vermiş bir şahsiyettir. Şiir, oyun, roman, biyografi ve antoloji çalışmaları olan yazarın hamasi yönü ön plandadır. Bu çalışmada yazarın tek romanındaki iki ana karakter üzerinde durulacaktır. Kahramanların farklı dönemleri idrakleri, güç ve statülerine göre davranışları ve sonrasında zaafa düştüklerindeki tavırları incelenmiştir. İnsan psikolojisini yansıtmaları bakımından esere “klasik” gözüyle bakılabilir.

1.MİTHAT CEMAL KUNTAY'IN HAYATI VE EDEBİ KİŞİLİĞİ

Mithat Cemal Kuntay (d. 1885, İstanbul - ö. 1956, İstanbul)

1885'te İstanbul'da doğdu. 1956'da İstanbul'da yaşamını yitirdi. Tek romanı "*Üç İstanbul*"la büyük başarı kazandı. Vefa İdadisi'ni ve Mektebi Hukuku bitirdi. Doktora sınavını verdikten sonra Hukuk Mektebi'nde idare hukuku asistanlığı yaptı. Adliye Nezareti Özel Kalem'i'ne girerek müdürlüğe kadar yükseldi. Birinci Hukuk Mahkemesi üyeliğinden sonra Beyoğlu Dördüncü Noteri oldu. 1956'da İstanbul'da ölümüne kadar bu görevi sürdürdü. Yazmaya şiirle başladı.

İlk şiiri "Elhamra" Resimli Kitap'ta yayınlandı. 2'nci Meşrutiyet'e kadar çeşitli dergilerde yayınlanan ve aruzun ustaca kullanıldığı, ulusal duyguların ön plana çıkarıldığı şiirleriyle tanındı. Milli Edebiyat Akımı'nın değerlerini benimsedi. "*Üç İstanbul*" romanında da canlandırdığı Mehmet Akif'le tanışması, sanatı ve düşünceleri üzerinde etkili oldu.

Çınaraltı dergisinde 1943-1944'te yayınlanan son dönem şiirlerinde Yahya Kemal Beyatlı'dan da etkilendiği görüldü. Yalın bir dil kullandığı "Kemal", "Yirmi Sekiz Kânun-ı Evvel" gibi oyunlarında yurt sevgisi konusunu işledi. Tek **romanı** ve en önemli eseri "*Üç İstanbul*"da, 2'nci Abdülhamit, 2'nci Meşrutiyet ve Mütareke yıllarının İstanbul'unu anlattı. Gerçekçi kişiler, ayrıntılı tahliller ve bu üç dönemin yaşantısından sunduğu canlı kesitlerle dikkat çeken bu roman televizyon dizisi olarak da yayınlandı ve büyük ilgi topladı. Edebiyat araştırmaları yapan Kuntay, inceleme ve araştırmalarını 1913'te yayınlanan

"Hitabet ve Münazara Dersleri", 1914'te yayınlanan "Hitabet Dersleri" kitaplarında topladı.

Mithat Cemal Kuntay'ın Eserleri

ŞİİR:

- Türk'ün Şehnamesinden (1945)

ANTOLOJİ:

- Nefaisi Edebiye (1913)

OYUN:

- Kemal (1912)
- Yirmi Sekiz Kânun-ı Evvel (1918)

ROMAN:

- Üç İstanbul (1938)

BİYOĞRAFI:

- Mehmet Akif (1939, İstiklal Şairi Mehmet Akif adıyla 1944)
- Namık Kemal (2 cilt, 1956)
- Sarıklı İhtilalci Ali Süavi (1946)¹

¹ www.turkedebiyati.org

2. MİTHAT CEMAL KUNTAY'IN ÜÇ İSTANBUL ROMANI

*Üç İstanbul*² Mithat Cemal Kuntay'ın tek romanıdır. Roman, 2. Abdülhamit, Meşrutiyet ve Mütareke Dönemlerinin İstanbul hayatından çeşitli kesitler sunmaktadır. Romandaki zaman yirminci yüzyılın başlarından Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulma dönemlerini kapsamaktadır. Başka bir deyişle *Üç İstanbul*, yirminci asrın ilk çeyreğinin panoramasını sunmaktadır denebilir.

Esere bir dönem romanı olarak bakılabileceği gibi kullanılan anlatım teknikleri ve ayrıntılı ruh tahlilleriyle de ele alınabilir. Kişilerin ruh tahlilleri mekânın da ayrıntılı tasvirleriyle okurda gerçeklik algısının artmasını sağlamaktadır. Yazının ilerleyen bölümlerinde ihtiyaç oldukça bahsi geçen durumlar örneklendirilecektir.

Romanın ana mekânı İstanbul'dur. Yirminci yüzyıl başındaki İstanbul'un belirli mahalle ve semtleri canlı bir şekilde romanda yer almaktadır. Fakir semtler halkın inançlarıyla; zengin muhitler Batı'yı görmüş veya kitaplardan tanıyıp benimseyen makam ve servet sahiplerinin kibirli düşünceleriyle verilmiştir. Romanda bazen fakir bir sokak veya ev tasviri, bazen bir konak bazen de sarayın bazı bölümlerinin tasvirleri romanda büyük oranda yer tutmaktadır.

Romanda kalabalık bir şahıslar kadrosu ve farklı olay örgüleri bulunmaktadır. Bunların yanında "...son dönemin İstanbul'u, eşyadan töreye, görgüden, siyasetten kültüre adeta yetkin bir tutanakta yaşatılmıştır. Bu tutanağın yer yer akıllara durgunluk verici ayrıntılarla dolup taşması kimileyin okuru bunaltsa bile, edindirdiği 'bilgi' göz ardı edilecek gibi değil."³ gibi değerlendirmelerde olduğu gibi yazar, o dönemin törelerini yansıtmış, konak, yalı ve köşklerdeki Avrupa yapımı ev eşyaları genişçe anlatılmıştır. Özellikle konaklarda yer alan mobilya ve yemek takımlarının dönemin en lüks tüketim malzemeleri olduğu, bu durumun kişilerin sosyal statü göstergeleri yerine geçtiğini ifade etmeliyiz. Romanın önemli karakterlerinden Hidayet'in eski konumunu kaybettikten sonra şark odası eşyalarının Moiz tarafından satın alınmasına romanda dikkat çekilmektedir. Bu eşyaları

² *Üç İstanbul*, Mithat Cemal Kuntay, Oğlak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, 2016. Eserin ilk baskısı 1938 yılında İstanbul'da yapılmıştır.

³ Selim İleri, *Edebiyatımızda Sevdiğim Romanlar Kılavuzu*, s. 268, Everest Yayınları, Nisan 2015, İstanbul.

edinmek isteyen yeni dönem zenginlerinden bahsedilmekte, hatta Adnan bu eşyaları alamadığı için hayıflanmaktadır.⁴

Roman kişileri yaşadıkları döneme göre farklı pozisyonlar edinmektedirler. Bunlardan herhangi biri Abdülhamit döneminde çok iyi bir konumdayken değişen şartlar gereği sefil bir duruma düşebilmektedir. Romanın ikinci ve üçüncü derecedeki kahramanları da bu değişimlerden paylarını almaktadırlar.

Yazarın romanda anlattığı zaman dilimi Türk tarihi bakımından birçok değişimi içinde barındıran bir dönemdir. Bir bakıma büyük değişimlerin yaşandığı bu dönemlerde kişiler açısından sosyal konumların da değişmesi tabii görülmelidir. Ancak bazı şahıslar bu değişimleri uçlarda yaşamaktadır. Bazı kahramanların on yıl içerisinde geçirdikleri değişim, yaşadıkları olaylar, edindikleri çevreler, statüler incelendiğinde ortaya çok farklı tabloların çıktığı görülmektedir. Bu alt üst oluşlar roman kişilerinin büyük çoğunluğunu etkilemektedir. Ama önde gelen kahramanların yaşadıkları çok büyük farklılıklar göstermektedir. Roman başkışisi Adnan, Hidayet, Erkânı Harp Müşirinin damadı Bahriye Miralayı Hüsrev, Belkıs bu değişimi en şiddetli yaşayanlardır.

Bu çalışmada döneme göre değişimler özellikle roman başkışisi Adnan üzerinden takip edilecektir. Diğer kahramanların da hayatlarından bazı kesitler sunulacaktır. Eserde Adnan'dan önce başkışı diyebileceğimiz Hidayet Bey de değerlendirilecek ve romanın sonuna doğru anlatıldığı gibi kahramanların hayatlarının sonları dramatik tablolarla verilecektir. Makalenin amacı insan tabiatını roman kahramanları üzerinden incelemek, farklı durumları yaşayan insanın hayata karşı aldığı tavırları değerlendirmektir. Maddi durumun, statünün insan davranışları üzerindeki etkisi, eski konumun kaybedilmesiyle düşülen sefalet ve nihayet intihara giden süreçler romandaki olaylarla takip edilecektir.

Hidayet Bey

Romanda Adnan'ın iyi bir konum elde etmeden önceki ana karakteri Hidayet Bey'dir. Hidayet Bey saygı gören, zengin, itibarlı, aynı zamanda kendisinden korkulan, vereceği zarar karşısında çekinilen biridir. Konağındaki davetlere gitmek o dönem için önemlidir. Bir yerlere gelmek için adeta Hidayet Bey'den referanslı olmak nerdeyse şarttır. Hidayet Bey saraya jurnal yazan, sarayın iltifatlarıyla geçinen ancak dar dairede saraya

⁴ Mithat Cemal Kuntay, *Üç İstanbul*, s. 447.

söven birisidir. Jön Türklerle, özellikle Ahmet Rıza'yla irtibatlı olduğunu saraya duyurup saraydan para çekmektedir.

Hidayet, 27 yaşında bâlâ⁵ rütbesindedir ve Osmanlı imparatorluğunun devlet adamlarındandır. O, kibirlidir, insanları küçümsemektedir; bir akşam konağındaki ziyafette Fransızca muallimi Kadri'yi “Galiba mutadî âlileri erken yatmak olmalı; müşerref oldum!”⁶ diyerek kovmuştur. Aynı özelliğin yansıması olarak “*Hidayet, uşaklarıyla ağzından, ahbablarıyla burnundan konuşurdu.*” (s.15)

Hidayet'in etrafında dalkavuklar türemiştir. Jön Türklükten Ahmet Rıza tarafından ihraç edilen Süleyman bunlardan biridir, Hidayet bu durumdan memnundur. Eski Jön Türk Süleyman Hidayet'in vekilharcıdır. Hidayet'in iyi günleri bitince aynı vazifeye Adnan'ın yanında devam edecektir. Hidayet mason teşkilatına üyedir ancak bu durumun herkesin yanında konuşulmasından rahatsızdır. Asalete ve zenginliğe önem vermektedir; bu özelliği kibirli haliyle birleşince konağında krallar gibi konuşmaktadır. Bir akşam konağındaki davette içki bardaklarını şu şekilde anlatmaktadır:

*“Dedem Kazasker Efendi merhum bu takımı Prenses Zeynep Hanım'ın terekesinden almıştı; merhumeye de İngiltere Kraliçesi Viktorya Hazretleri hediye buyurmuşlardı. Cristal de Roche'turlar; hem de...”*⁷

Aşağıdaki ifadeler Hidayet'in fitratı hakkında fikir vermektedir:

“Hidayet kıkır kıkır güldü; Sacit'in kolunu gizlice çimdikledi:

*Kâfir oğlan... Bu lakırdıları nerden de bulursun? Dedi. Ayağa kalktı: Hala Fatih'i anlatan Doktor Haldun'a, 'Haldun' dedi; ben Fatih'i, matihi anlamam; benim mizacıma Sultan Süleyman uygun gelir. Perikles asrında Atinalı, Marcus Aurelius ahdinde Romalı, On Dördüncü Louis devrinde Fransız olmak isterdim; Sultan Süleyman zamanında da Osmanlı.”*⁸

Hidayet'in konağına gelenler onun samimi dostu değildir; her biri farklı maksat gütmektedir. Bir davet sonrası Hidayet misafirlerini yolcu ederken salonda kütüphaneyle baş başa kalan Habibullah Efendinin düşünceleri şu şekildedir:

⁵ Bâlâ: Osmanlı'da 1850'lerden sonra kullanılan vezirliğin altındaki en üst rütbe.

⁶ Age, s. 97.

⁷ Age, s. 107.

⁸ Age, s. 111.

“Bu kütüphane Anadolu’daki Bizans kiliselerinin yaldızlı, oymalı tahtalarından yapılmıştı; siyah, kırmızı sütunlarda sanki Mesih’in hala elleri, ayakları kanıyor, sanki kan pıhtıları, et parçaları titriyordu. Raflarında operet generalleri gibi yaldızlı kitaplar duruyor, onların önünde de Sevr biscuit’sinden yapılmış Fransız ihtilalcileri küçük heykelleriyle düşünüyorlar ve Habibullah’a bebeden gözlerle bakarak:

‘Biz üç beş Franka dayanamadık; kendimizi Hidayet’e sattık; her gece bu salonda bir rezalet dinleyeceğiz ve cezamızdır; çekeceğiz; fakat sen bu işe sekiz saat bedava nasıl katlandın?’ diyen dudaklarla somurtuyorlardı.’⁹

Hidayet’in bu itibarlı günlerinde dikkat çeken göstergelerden biri de şudur: Sabah Gazetesinde yazar olan Moiz, gazeteye Hidayet’in konak arabasıyla gelince gazete sahibi Mihran, Moiz’in haftalığına zam yapar. Bu duruma çok sevinen Moiz kendisini Hidayet Bey’e takdim edenin Adnan olduğunu söyleyince gazete patronu Adnan’ın da maaşına zam yapmıştır; Adnan gazetede artık ‘Adnan Beyefendi’dir. Hidayet gücünün zirvesindedir; iktidarının keyfini sürmektedir, konağının arabasıyla görülen alelade bir yazarın maaşı artmaktadır.¹⁰

Hidayet, geleceğini parlak gördüğü isimleri konağına davet etmekte, onları minnet altında bırakmak ve ezmek için birtakım faaliyetlerde bulunmaktadır. Maliye nazırının ve erkânı harp müşirinin kızlarına özel hoca tavsiye imkânını elinde tutan Hidayet, Adnan gibi fakir ve muhtaç durumda olanları nazırlara tavsiye etmektedir. Nazırlar için bu tavsiyeler neredeyse emir yerine geçmekte ve hemen uygulanmaktadır. Özel ders hocalığı için konağına gelen hoca adaylarıyla bir bakıma eğlenmektedir; Adnan da bu eğlenilen insanlardan biridir ve o, bu durumu unutmaz.

Hidayet’in kibri bazen özel kalemi, vekilharcı Cön Türk Süleyman’ın kafasına misafirlerin yanında Naima Tarihinin beşinci cildini fırlatacak kadar şımarıklığa dönüşmektedir. Bu davranışının intikamını almak isteyen Süleyman konaktan ayrılan Adnan’a Hidayet’in barış mektubunu sunduğu zaman şu ifadelerle onu tanıtmaktadır:

Azizim, ‘Hidayet soyca delidir! Büyük babası Kazasker Gıyaseddin Efendi ‘Pembe Yalının Deli Mollası’ diye Beylerbeyi’nde bir tarihtir. Gençliğinde

⁹ Age, s. 113.

¹⁰ Age, s. 114

ölen babası ise Salı geceleri uğursuzdur diye karısıyla münasebette bulunmazmış. Ya saraydaki amcası? O, artık zırdeli! Ne divane olduğu fotoğrafından belli. Fırlayan gözleri resminin çerçevesine sığmıyor. Sokağa çıkacağı zaman geri geri koşar, sonra sokak kapısına doğru yavaş yavaş yürür, sıra sağ ayağına gelmezse bir türlü sokağa çıkmazmış. Ámedi Hulefası'ndan Ratip'le bir akşam iki kadeh rakı iç, sana hepsini anlatsın!'"¹¹

Romadaki önemli mekân unsurlarından birinin konaklar olduğu daha önceden ifade edilmişti. Hidayet'in konağı çok önemli üç konaktan birisidir. Konak devrin Avrupa'daki yüksek sosyetenin evini süsleyen mobilya ve diğer eşyalarla donatılmıştır. Konağın mermer merdivenleri Karabağ halılarıyla döşenmiştir. Merdivenin iki kenarında sekiz palmiyenin yeşil kubbeli sütunları mevcuttur. Merdivenin üst başında insan boyu iki tunç ampir¹² şamdanın kesilmiş karpuz dilimlerini andıran kısa kollarındaki mumların yıldızları sofanın çok iddialı döşendiğini göstermektedir. Yıldızlı tavandan bir Venedik avizesi ışık yağmuru halinde yerlere sarkmakta, mertebani¹³ dört küp sofanın dört köşesini sütunlaştırmaktadır. Mısır Kölemenlerinin tunç sarıklı heykelleri koltukların, kanepelerin kollarını ve bacaklarını kucaklamakta, yeşil ipeklere işlenen altın arılar kanatlarını açmış gibi titremektedir.

Duvarda içinden İsa'sı sökülen ikon çerçevede Hz. İsa yerinde birinci mecdi nişanlı Hidayet'in yağlıboya tablosu bulunmaktadır. Bu tablo Hidayet'in psikolojisini yansıtması bakımından önemlidir.

Misafirler yemeğe geçmeden Louis-Quinze¹⁴ salona alınıp, Louis-Philippe¹⁵ koltuklarda oturtulurlar. Salonun kuytu bir köşesinde yüksek maliyetle edinilmiş tespih koleksiyonu vardır. Konaktaki salonda Hidayet'in makam masası bulunmaktadır. Konakta akşam yemeği şamdanlarla yenir; şamdanlar Fransız gümüşündendir ve altı tanedir. Koltuklar Cordoue derisi kaplı ve İspanyol markadır. Uşaklar beyaz eldivenli ve siyah fraklıdır. Duvarda Fransız Goblen halısı asılıdır. Kahveler çok büyük meblağlarla edinilen eşyalar eşliğinde şark odasında içilir.

Bütün bu maddi yığınağa rağmen konağın havası rahatsız edicidir. Konağın o andaki atmosferini henüz servete karışmamış ve en azından belli bir ahlaki seviyenin altına

¹¹ Age, s. 145.

¹² Age, s. 79, Ampir: Napolyon döneminde Fransa'dan Avrupa'ya yayılan mobilya üslubu.

¹³ Merteban usulü, Merteban'da yapılmış.

¹⁴ Fransa'da 18. Asırdan sonra gelişmiş mobilya ve salon tefrişatı.

¹⁵ 19. Asırda Fransa'da kullanılan en üst düzey mobilya adı.

düşmemiş Adnan en iyi değerlendirmektedir. Adnan'a göre konaktaki salonların alacakaranlığı koltukların iltihap kadar canlı yıldızlarıyla karışıyor, bir düzme dinin mihraplara yalan söyleten mabedindeki boşluğa benziyordu. O, yalanın vatanperver olacağını bu konakta öğrenmiştir. Çalınmış paranın altın tahtında bir peygamber sakalıyla oturmayı da burada görmüştür. Adnan bu konaktaki teneke adamlar arasında her gün yüzünün bir kısmını kaybetmektedir. (s.199) Çürüme bu seviyededir.

Hidayet çürümenin farkındadır, konağa lazım olan namus eksikliğini Dağıstanlı Hoca ve Şair Raif'i oraya davet ederek gidermek amacındadır. Ancak romanın en düzgün iki karakteri olan ikili konağa durumu fark ettiklerinden, hastalıklarını öne sürerek gelmemektedirler. İktidar ve güç insanları bu derece insanlıklarından çıkarmış herkesi birbirine karşı rol yapacak seviyeye düşürmüştür. Ahlak yoksunluğu had safhadadır. Konağa gelen herkes bir beklenti içinde olduğundan kötü duruma ses çıkarmamakta adeta herkes birbirini idare etmektedir.

Bir bayram günü Hidayet'in konağındaki durum her şeyi daha iyi göstermektedir. O, bayram günleri kurşuni caketatayla¹⁶ Louise-Quinze salona girer, koltuğun altın madalyonunda hükümdar gibi otururdu. Tebrikler başladığında fesli, şapkalı, sarıklı, Bektaşî takkeli, Mevlevî külahlı, Bursa arakıyeli, topçu kalpaklı gruplar elini öpüp hürmetlerini arz etmek için yarışarlardı. O da hepsine uygun ifadelerle onları hoş tutmaya çalışırdı. Ancak o özellikle yabancılar geldiğinde bir başka coşardı. Fakat Hidayet aslında bayram tebrikleşmelerinden nefret eder bu adetleri hiç sevmez ve ilkel bulur ve “*Ben böyle maskaralıklardan memnun olacak adam mıyım? Bu ne ahlakı düşük memleket!, Bayram tebriki de neymiş?*”¹⁷ diyerek gerçek düşüncelerini ilan ederdi.

Hidayet için ikbal günleri 10 Temmuz 1908'den sonra sona ermeye başlayacaktır. 2. Meşrutiyet ilan edilmiş ve yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönem Hidayet'in yıldızının söndüğü devir olacaktır. Hidayet için düşüş, Adnan için yükseliş dönemi başlamıştır. Hidayet şehremini¹⁸ olmak istemiş ancak olamamıştı. Geniş kitleler “Hürriyet geldi” diye haykırırken, Hidayet “Hürriyet yok” diye bağırıyordu. 31 Mart hadiselerinde umduğunu bulamayan Hidayet İttihat Terakkiye girmiş ancak onlardan yüz bulamamıştır. Roller

¹⁶ Resmî ziyaret ve davetlerde erkeklerin giydikleri, arkası yırtmaçlı, etekleri uzun ve ön köşeleri yuvarlak kesilmiş ceket...

¹⁷ Age, s. 220.

¹⁸ Şehremini: Belediye Başkanı.

değişmiş bu defa Hidayet, Adnan'ın konağına bir şeyler talep etmeye gelmiş ancak "Zatı saminiz hafiyesiniz beyefendi!" (s.381) denilerek Adnan tarafından kovulmuştur.

Harbi Umumi (Birinci Dünya Savaşı) yıllarında beklediklerini bulamayan Hidayet'le, İttihat Terakki'nin önemli ismi Adnan arasında şiddetli münakaşalar olur. (s. 398-402) Siyasi duruş ve tavır alışın dikkat çekici manzaraları yaşanmakta; insanlar gerçekten inanmadıkları şeyleri yapmakta ve söylemektedirler:

*"Hidayet birdenbire başka türlü coştı. Abdülhamit devrinde Allah'a söven Hidayet, İttihat Terakki dinsiz diye, 10 Temmuz'dan sonra beş vakit namaz kılıyordu. Hükümetin Allahsız olmasına söylendi. Sonra Meşrutiyet devrindeki muharebelere geçti. Trablusgarp'a acıdı."*¹⁹

Hidayet hiçbir hastalık yaşamadan, beklenmedik bir şekilde ölür. Onu konağına gelmeyen elçiler, arabasına selam durmayan polisler öldürmüştür. (s. 433) 31 Mart'tan sonra misafirleri, uçakları, parası gittikçe azalmış, erimiştir. Şehremini olamadığı için kahr içindedir. 10 Temmuz sonrası azalmaya başlayan itibarı, 31 Mart'la birlikte sönmeye yüz tutmuş, Harbi Umumi yıllarında da beklentilerine karşılık bulamayınca kahrından ölmüştür. Cenazesi yaşadığı dramın son tablolarındandır. Cenazesine eski dönemin, eski yüzlü, eski sesli, çok sakallı, bol rubalı, şişman karınlı yeni dönemde itibar görmeyen insanları katılmıştır. (s. 434)

Yeni dönemin önde gelenlerinin orada olmaması bir bakıma normaldir. Ancak yıllar boyu onun konağına gelmiş, ondan beslenmiş eski Sefaret Müsteşarı Nail ve eski ataşenaval²⁰ Naşit, Hidayet'in öldüğünü o gün duymamışlar, ! eski hususi kâtipi Sacit o gün hastalanmış, eski Sivas valisi Hacı Hulusi Paşa'ya müvezzi gazete bırakmamış, eski Âmedi Hulefası'ndan Ratip'in o gün yakın akrabalarından biri ölmüş, (kedisi ölmüştü) hiçbiri cenazeye gelmemişti. Adnan herkesten utandığı için cenazeye ancak mezarlıkta yetişmişti (s. 434). Bir ay sonra Hidayet'in konak eşyaları satılacaktı. Adnan konağın bütün eşyasını satın alması için vekilharıcı Süleyman'a (Süleyman, Hidayet'in eski vekilharıcı ve dalkavuşudur !) para verir, diğer eşyaları bir tarafa özellikle şark odasını almasını tenbih eder. Süleyman mezattan üzgün döner; şark odasını alamamıştır. Konağın bütün eşyasını Moiz almıştır.

¹⁹ Age, s. 400.

²⁰ Ataşenaval: Deniz ataşesi.

Adnan Bey

Üç İstanbul romanının asıl karakteri Adnan'dır. Mithat Cemal Kuntay Adnan'la ilgili çokça malumat vermiştir. Adnan'ın karakteri, olaylara yaklaşımı/tepkileri, statüsüne göre davranış tarzları, mazisini silememesi ve özetle insan psikolojisinin en ayrıntılı unsurları eserde yer almaktadır. Yazının bir makale çerçevesini aşmaması için romandaki ayrıntılı bilgi ve tahlillerin bir kısmı kullanılacaktır. Hareket noktası romandır.²¹ Adnan şehit Miralay Salim Bey'in oğludur. Hukuk fakültesinde okumaktadır ve hasta olan annesiyle İstanbul Aksaray'da kötü bir evde oturmaktadır. İstikbal vadetmekte olan Adnan kendisinden hoşlanmamasına rağmen dönemin kudretli isimlerinden Hidayet Bey'in konağına gider ve kendine ikbal arar. Önce istiskale uğrasa da sonrasında nazır kızlarına hocalık yapma ve kendini gösterme fırsatını bulur. Hidayet'ten belki de tek çekinmeyen insan Adnan'dır. Ona karşı hür tavırlar sergiler.

Fakülteadaki arkadaşlarıyla zaman zaman kaçamaklar yapmakta olan hırslı genç Beyoğlu'nda gittikleri evde Filareti adındaki kadınla dostluk kurar. Birlikte oldukları Moiz ve Tevfik Hoca onun sınıf arkadaşlarıdır; romanın ilerleyen kısımlarında üniversite arkadaşlarının yolu kesişecektir.

Adnan fakülteyi bitirmek üzereyken bir roman yazmaya başlar. Romanda Osmanlı Devleti'nin son zamanları anlatılmaktadır. Yazar kendi tespit ve tahlillerini paylaşır; zamanla ara verilen roman asıl romanın sonlarına kadar yazılmaya devam eder.

Adnan kibirlidir, ancak fakir olması ona istediği gibi davranma imkânı vermez. Özel ders hocası olarak görüşmek için gittiği Maliye Nazırının makamında boşuna bekletilir, Nazırın çıktığı ve yarın gelmesi söylenir. O ise istiskale uğradığını fark eder. Hocalık yapmaktan vazgeçme kararı alır, nezarete dönmeyecektir. Ancak fakir olmaları bu işe onu muhtaç ettiği gibi annesinin evlilik hatırası elmas küpeleri bozdurmaları bile onlara çare olamaz.

Adnan'ın kibri bazı imkânlara sahip olduğunda adeta inkişaf edecek ancak toplumun alt katmanından gelmesi ve görgü mirası onu hiç yalnız bırakmayacaktır. Bir gün önce istiskale uğradığı ve gelmeme kararı aldığı nezarete mecburen döner ancak öcünü almak için

²¹ Tahlil çalışmasında eser merkeze alınmıştır.

kendisiyle muhatap olan mektupçuyu ayak ayak üstüne atarak karşılar. Mektupçu onun bu küstah tavrına karşılık alacağı ücreti ve perşembe günleri konağa gitmesi gerektiğini küçümseyen bir eda içinde kendisine söyler. Adnan kendisini ezdirmeme kararındadır: “*Perşembeleri meşgulüm. Fakat Hidayet’in de hatırını kırmak istemem; derse gitmek lazım... Şimdilik perşembeleri gideriz!*” Bu kibrin başka bir yansıması da seçeceği meslekle ilgilidir. O, Hukuk Fakültesini bitirdiğinde Adliye’ye girmeme kararı alır. Devlet memuru olursa kendisine savcı yardımcılığı verilecektir. Adnan, reis ve savcının yanında üçüncü sıraya düşmeye razı olmaz.

Yazar tarafından tasvir ve tahlili çok iyi yapılan Adnan aslında ahlak zaafına sahiptir. Kendisine istikbal sağlayacağına inandığı Hidayet’in jurnalciliğine, abartılarına, kibrine ve yalancılığına göz yummuştur. Romanın belki de olumlu sayılabilecek iki karakteri olan Şair Raif ve Dağıstanlı Hoca’nın ikazları karşısında bazen umursamaz davranır bazen de onları görmez/duymaz tavırlarına girer. Hidayet açıktan yalan konuşmaktadır; gitmediği görmediği yerleri görmüş gibi anlatır. (s. 17.) O, açıkça sahtekârlık yapmakta ancak Adnan buna göz yumar. Adnan’ın içindeki bu ahlak zaafı hayatının sonraki zamanlarında kavuştuğu imkânlarla onu daha da belirginleştirir; Hidayet’te beğenmediği davranışların daha da fazlasını kendisi yapar.

Dostluk kurduğu şair Raif, Adnan’la sohbet ederken sürekli olarak “namus” kavramı ve insan için gerekliliğinden bahsederken Ona göre “*Namus ve namussuzluk, görmediğimiz bir çocuğun oynadığı yazı mı, tura mıdır?*” diyerek alayla karşıladığı bir kavram durumundadır. (s. 39) Adnan dinsizdir. (s.60)

Adnan’ın dinsizliğine rağmen yazdığı romandaki değerlendirmeleri dikkat çekicidir: Mesela onun zihninde iki İstanbul vardır. Birincisinde “*Camilerinin kurşun kubbelerinde fetih ordularının miğferleri duran İstanbul! Bir devin ufka yuvarladığı dağ: Süleymaniye Camii! Altında bir millet ayağa kalkıyor gibi duran kubbe... İstanbul Süleymaniye yapıldığı gün bizim oldu!*” (s. 60) demektedir.

İkincisinde ise “*Beyoğlu! Damarsız kansız bir toprağın ayağa kalkmasını andıran bu beyaz binalar! Çamurun bayramlık elbisesini giydiği, taşın sonradan görme olduğu bu caddeler! Panayır tiyatrolarına benzeyen bu evler! İçinde Konyalı Rum’un, Antep’li Ermeni’nin komita oynadığı odalar! ... Sonra bu konsolos medeniyeti! Sonra bu vatansız sokaklarda, bir damla ecdat kanı gibi Cuma günleri biles dolaşan bayrak! Sonra yüzünü*

ağyar gözlerden dizlerinin arasında gizleyen dul kadınlar gibi bu yıkık Kemerhatun Camii! Beyoğlu, fethedilmeyen İstanbul'dur."²² şeklinde tasvir edilmektedir.

Adnan yazdığı romanda tasvir ettiği bu Beyoğlu'ndan iğrenir ancak gittiği zamanlarda ise orayı hiç de fena bulmaz. Hatta orada oturmayı bile düşünür. (s. 61)

Adnan, Abdülhamit karşıtıdır. Şair Raif'le arasının iyi olmasının asıl sebebi de bu fikir ortaklığıdır. Onu hiç sevmediği gibi fırsat düştüğünde onunla ilgili olumsuz düşüncelerini ifade etmekten geri durmaz. (s. 88-89) Kızı Melahat'ı ona vermeyi düşünen Tapu Müdürü Senih Efendi bu düşüncelerinden dolayı araya mesafe koyar.

Maliye nazırının kızı Süheyla'ya edebiyat dersi vermeye başlayan Adnan başta onu küçümser. Süheyla da herhangi bir tepki vermez. Ancak onuncu derste Süheyla kendini gösterir, o basit bir öğrenci değildir, Fransızca bilmektedir ve ünlü Fransız romanlarını aslından okuyacak seviyededir. Roman kahramanları hakkında hocasıyla sohbet edecek derecede bilgi sahibi olduğunu anladığında Süheyla Adnan için talebe değil bir sohbet arkadaşı olmuştur. Adnan'ın kıyafetinden maddi durumunu fark eden Süheyla onun hasta annesini de düşünerek hocasının maaşına zam yaptırır. Adnan bunun altında ezilir ve Süheyla'ya karşı hınç besler. Daha sonra Süheyla gerçeğin böyle olmadığına ve zammı babasının yaptığına hocasını ikna etmeye çalışır, Adnan ikna olmamıştır ancak öğrenci vaziyeti kurtarır. Bundan sonra Adnan bu konağın temizliğine hayranlık duyar ve Hidayet'ten uzaklaşmaya karar verir. Şair Raif'in Hidayet'ten kurtaramadığı Adnan'ı Süheyla'nın kurtaracağını umar.

Süheyla'ya âşık olan Adnan onunla evlenmenin yolunu arar. Süheyla da bu evliliği çok istemektedir. Ancak aralarında denklik yoktur; Adnan'ın sülalesinde paşa unvanlı kimse bulunmaz; asalete önem vermez gibi görünen Adnan evlilik için dedesini "Çelik Mehmet Paşa" olarak tanıtarak kendine olmayan bir paye kazandırır. Görünen engel ortadan kalkmıştır. Maliye nazırının nezdinde itibarlı olan Dağıstanlı Hoca ve Şair Raif aracılık yapar. Bu olaylar olurken Adnan Erkânı Harp Müşirinin evli kızı Belkıs'a tarih hocası olur. Belkıs Adnan'ı büyüler; önceleri Süheyla ve Belkıs arasında hissi gel-gitler yaşayan Adnan kararını Belkıs'tan yana verir ancak Belkıs evlidir. Süheyla Belkıs'la kıyaslandığında köylü kızı gibi kalmaktadır. Belkıs'ın hem fiziki özellikleri hem de Avrupalı kültürün her noktasına vukufu onu öne çıkarır. Fakat Adnan'ın bu şartlarda Belkıs'la evlenmesine imkân yoktur;

²² Age, s. 61.

bundan dolayı mecburen Süheyla'yla evlenmeye karar verir. Ancak Süheyla Adnan'ın asıl kendisini değil Belkıs'ı sevdiğini, kendisinin basit bir enstrüman gibi kullanılacağını anlar.

Adnan kendisine âşık olan ve “*Beni Adnan'a vermezseniz ona kaçırım*” (s.190) diyen Süheyla'yı artık sevmemekte ve onu manasız bulmaktadır. Adnan'a göre Süheyla “gururundan mahrum olan kız”dı. (s. 191) Ona göre kadını yüzünden evvel güzel yapan kadınlık gururudur. Kadın gururu dünyada erkek namusundan daha güzeldir. Bu duygudan mahrum olan Süheyla sanki yıllardır Adnan'a ait gibi görünür ve Adnan Süheyla'dan vazgeçer.

Süheyla dersi bitirip Adnan'ı kovmaya karar verir. Adnan durumu önce anlamaz, sonrasında ise gururunu kurtararak konaktan gitmeye çalışır. Ancak Süheyla buna izin vermez. Kendisine yalanlar konuşmaya çalışan Adnan'a: “*Şimdi beni dinle Adnan: 'Sen dünyanın en hokkabaz adamısın!'...*” diye hakaret eder. Adnan durumu kurtarma çalışınca Süheyla deli gibi: “*'Ya sen' dedi; 'sen sen, dünyanın bütün namussuz adamları gibi ne kadar akılsız adamısın!'*” diye bağırınca Adnan şaşırıp, sersemleşti; nefisini kurtarma çabaları “*Gidin diyorum size... Ev sahibi gibi söylüyorum size.*” denerek, karşılık bulmaz ve Adnan'ın kovulmasıyla neticelenir.²³

Süheyla gittikçe kontrolü kaybeder, çıldırmış gibi Adnan'a hitap eder ve ona hayatının bozgununu yaşatır. Adnan, hayatında bu şekilde bir hakaret ve aşağılanma görmemiştir. Dağıstanlı Hoca'yı aracı olarak yeniden Maliye Nazırının konağına gönderen Adnan Süheyla'dan kesin ret cevabı alır. Adnan, teklifi reddedildiği için mutludur, Süheyla onun gözünde şimdi değerli olmuştur: İşte Adnan'ın çelişkisi! Hidayet'in ve Erkânı Harp müşirinin konağına göre çok temiz olan Maliye nazırının konağına ve Süheyla'ya sığınma isteği onun hem istediği hem de kaçındığı bir durumdur.

Maliye Nazırının konağından kovulduğu için Adnan daha da fakirdir ve bu arada avukatlığa başlar. Okuldan arkadaşı Tevfik Hoca'yla ortak avukatlık büroları vardır. Tevfik avukatlıktan iyi para kazanır. Eski ahlakı ve düşünceleri çok değişen Tevfik Adnan'ın dostu Filareti ile evlenmiştir. Adnan avukatlıktan ilk zamanlar para kazanamaz. Zamanla eski arkadaşı ve Hoca olan Tevfik kendisini kandırdığını fark eden Adnan ondan ayrılır.

Adnan sosyal hayata karışmaya başladığında eski dostlarını tanımaz. Can dostu olarak bildiği Moiz ve Tevfik Hoca sanki eski arkadaşları değildir. Onların yaptıklarını farklı

²³ Age, s. 195.

ağızlarından dinleyince arkadaşlarına iftira atıldığını düşünen Adnan gerçeklerle karşılaşınca bir süre bocalar. Hidayet'in konağında bir araya geldikleri Sefaret Müsteşarı Nail ve Ataşenaval Naşit onun Maliye Nazırına damat olacağını duyunca ona mübalağalı iltifatlarda bulunurlar. Kendisine dil dökmeye başlayan arkadaşları şöhretin ve makamın riyakârlığını hissettirirler. Onlar neredeyse Adnan'la görüşmeyeli "bir asır" olmuştur veya bugün görüştükleri için "çok talihlidirler." (s. 222) Adnan böylesine bir durumu kabullenmek istemez; bunca ahlak düşüklüğünü "şimdilik" kaldıracak seviyede değildir.

Erkânı Harp Müşirinin yalısı, Hidayet'in ve Maliye Nazırının konaklarına göre saray gibidir. Maliye nazırı adeta köylüdür. Hidayet'in konağı ise kır evi gibidir. Abdülhamit'e yakın adamların çok düşük seviyeli insanlar olduğunu düşünen Adnan mermer yalıda çarpılmış gibi olur. Oradaki insanları zannettiğinden hayli fazla kültürlü bulur. Avrupa sadece bilinen bir yer ve medeniyet değil yaşanan bir rüyadır. Müşir, Belkis ve yirmi dört yaşında bahriye miralay olan damat Hüsrev İstanbul'un en elit kişileridir. Yalıda harcanan milletin parasıdır; önceleri bunlara mesafeli duran Adnan zamanla bunları ele geçirme ve onlara hükmetme düşüncesine kapılır. Adnan, arkadaşlık yaptığı Fransızca öğretmeni Kadri'yi evinde ziyaret eder. Bu ziyaretlerde Kadri'nin karısı Zehra'yla tanışır. Kocasıyla uyumu fazla olmayan Zehra Adnan'la dost hayatı yaşamaya başlar. Zaman içinde Kadri kanser olur. Adnan yakın arkadaşları arasına giren zavallı adamı ve hanımını istismar etmektedir. Ölüm döşeğindeyken Zehra'nı ısrarına dayanamayarak Kadri'yi ziyaret eder. Karısının yanında iyileşeceğini söyleyen Kadri Zehra'yı dışarı çıkardıktan sonra:

"'Adnan ben öleceğim!'

'Bu nasıl lakırdı Kadri?'

*'Sen teselliyi bırak da beni dinle. Zehra senin hemşiren sayılır; ben ölürsem bu kadın kimsesizdir; ona sen bakacaksın!''*²⁴

Derken kimi kime bıraktığının farkında değildir. Konuşmaya dışarıdan şahit olan Zehra kocasını ölümünden sonra Adnan'la evleneceğine seviniyor; Adnan ise bu duruma iğrenerek bakıyordu. Adnan'a göre kendisi Zehra gibi birisi için "fazla"dır. Filareti'den sonra Zehra da arada bir gidilen bir kadındır; ancak Zehra şimdi dul olduğu için evlenmek

²⁴ Age, s. 236

ihtimali mevcut olduğundan tehlikelidir. Ondan uzak durulmalıdır. Adnan, artık vicdanını kaybeden bir adamdır.

Tapu Müdürü Senih Efendi Adnan'ın Hidayet'in konağında tanıdığı insanlardan biridir. Senih Efendi ilk hanımından olan kızı Melahat'la Adnan'ın evlenmesini istemiş fakat bu gerçekleşmemiştir. Senih Efendi'nin ikinci karısı Macide kendisinden çok gençtir ve farklı bir ahlaki özelliğe sahiptir. Macide kocasını aldatır; bu durum resmiyet kazanınca Senih Efendi emekli edilir. Senih Efendi Nazırın huzurunda felç geçirir; eve getirilir. Onu ziyarete gelen Adnan Macide'ye tutulur. Zehra'dan sonra bir süre Macide'yle dost hayatı yaşar. Bu sırada Macide hamile kalır. Adnan onu çocuğu aldırması için tehdit eder, döver. Macide komşusu olan Ermeni eczacının eşi Sürpuhi ile farklı bir şey dener. Macide'nin ameliyat olduğunu zanneden Adnan ondan ayrılır.

Adnan'dan sonra Macide sekiz odalı evi kötü amaçla kullanmaya başlar. Bir odasında felç geçirip ölümü bekleyen kocası olan Macide evin diğer odalarına müşteri almaya başlar. Önceleri Paşalardan müşterisi olan Macide'nin evi bir zaman sonra alelade bir randevuevine döner. Bu şekilde devam eden gecelerin birinde Senih Efendi ölür; olayı duyan Macide "Beni sabahleyin uyandırın." Diyerek ölünün yanından ayrılır ve o geceki müşterisine gider. Kocasını düşünmeyerek uykuya dalar. Ahlak sukut etmiştir ve Senih Efendi'nin son dram tablosu böyle gerçekleşmiştir.

Senih Efendi'nin vefatından sonra ev her odasına bir yatak konarak müşteri kabul etmeye başlar. Macide bu hayata fazla dayanamaz, verem olur ve 10 Temmuz hürriyetin ilanından üç sonra evi taşlandığı gün ölür.

10 Temmuz 1908'de 2. Meşrutiyet'in ilanı ile yeni bir dönem birlikte eski dönemin önemli adamları için gözden düşme devri başlar. Sahneye yeni insanlar çıkar. Adnan bunlardan biri olur. Ancak ders vermeye gittiği mermer yalıda kiler için kötü günler başlamıştır. Hürriyetin ilanı ile birlikte Erkânı Harp Müşiri sadrazamlık beklemektedir. Hürriyet öncesi Adnan'la ihtilal tarihi müzakere eden ve dolayısıyla Başvekillik bekleyen Müşir maksadının aksiyiyle karşılaşır ve şaşkınlık yaşar. Bir zamanlar arkasında yürüyen polislerin ortasında sendeleyerek Adliye ve Harbiye koridorlarında dolaşır; Tevkifhane'de, Bekirağa Bölüğü'nde, Polis Müdürlüğü'nde yatıp kalkar ve bir gün vapurla sürgüne gider.

Başvekillik beklerken sürgüne gönderilen Müşir İttihat ve Terakki'nin mühim azası Adnan'dan yardım bekler. Adnan yardım etmeye çalışır ancak bu tam gönülden gelen bir

çaba değildir. O, bu çabayı gösterirken kollarını uzatmasına rağmen yüzünü gizleyen biridir ve bu şekilde sonuç almak mümkün değildir. Müşir sonrası Yalı şöyle tasvir edilmektedir:

“Müşir gittikten sonra ailesi yine Mermer Yalı’da kaldı; ‘kaldı’ çünkü buna oturmak denemezdi. Belkıs’la anası yalının bir köşesinde, iki bohça gibi, boyunlarını bükmüştüler. Eskiden altın çarklarıyla paranın şimşekleri içinde parlayan yalı şimdi zembereği sökülmüş saat gibiydi; göğsünde kara talihin iki parmağı, saadet günlerinin son dakikasına yapışmış kımıldamıyordu.”²⁵

Yalı’daki debdebe sona ermiş, damat Bahriye Miralayı Hüsrev’in oyunu ve av fasılları da bitmişti. Yalı’ya bir gün Müşirin müşterisi olduğu iki kişi gelir; bunların biri Basralı, diğeri İngiliz’dir. İki de sahtekârdır, paralarını defalarca müşirden aldıkları eşyalara haciz koymaya gelmişlerdir. Hüsrev’in mukabelesi ilginç olur: Basralı’nın yüzüne tüküren Miralay, kaynanasının itirazına rağmen “İngiliz yalan söylemez” der.

Adnan artık Yalı’nın tarih hocası değil, avukatıdır. İttihat Terakki Adnan’a rağmen Yalı’ya haciz koyar. Haremağaları, eşyalar özetle yalıyı yalı yapan unsurlar zamanla ortadan kayboldular. Kumar oynamak için Belkıs’tan para isteyen Hüsrev istediğini alamayınca Belkıs’ı dövmeye kalkışır. Adnan, Belkıs’ın boşanma avukatı olur. Adnan bu duruma sevinir. Ancak Belkıs’ın annesi bir gün Adnan’a Yalı’yı hacizden kurtaracak parayı verince çok şaşırır, bu duruma adeta kızar. Avrupalı sofracı ve iki uşak, eski unsurların ayrılmalarına rağmen yalıyı dolduruyorlar ve Adnan’ı çıldırtır. Refaha kavuşan Adnan yalıdaki debdebeden hüznü duymaması gerekirdi ancak Belkıs’ın düştüğü yer Adnan’ın çıktığı yerden yüksekti. Adnan, çok zengin olması gerektiğine kanaat getirmiştir.

Adnan için ikbal günleri başlar. Artık, “Adnan Bir taksim Üç İttihat Terakki”dir. Tırnak içindeki ifade leitmotif olarak kullanılmıştır. (s.374-386-469) Onun nüfuz ve azametini anlatmak için seçilen ifade özgündür. O, ilk defa Beyoğlu’ndaki meşhur terziye giderek kendine takım elbise siparişi verir. Giyimle ilgili birçok ayrıntıyı burada öğrenir. Eski Adnan Beyoğlu’ndaki terzide kalır; hayat Adnan’a gülmektedir. İyimserliğinin zirvesinde olan Adnan Epiktetos gibi “İnsan isterse, karga bile fal-i hayırdır!” ve Spinoza

²⁵ Age, s. 371

gibi “*Muvaffak olduğum için memnun değilim; memnun olduğum için muvaffakım!*” düşünmektedir.²⁶

Adnan her geçen gün zenginleşmeye başlar. Dâhiliye nazırıyla köprüye indikleri her gün avukatlık bürosuna büyük davalar gelmeye devam eder. Memleketin neredeyse bütün büyük davaları Adnan’a gelir. Adnan’ın servet hakkındaki düşünceleri de değişir. Ona göre “*Servetin kendisi değil, miktarı cürümdür!*” (s. 375) Eski arkadaşı Tefvik Hoca onun çok zenginleştiğini duyunca ayrıldığı ortağı Adnan’a yeniden ortaklık teklif eder; bu sefer Adnan tarafından kovulur. Adnan’a göre Tefvik Hoca namussuzdur; kendisi çok temizdir.

Yeni konumu gereği Cağaloğlu’nda taş bir konağa taşınan Adnan artık yalnız değildir. Maliye, Hariciye ve Dâhiliyede işi olanlar nezaretlere değil Adnan’ın konağına gelmektedir. “Akrabaları” ve “dostları” birden bire artmıştır. Erkânı Harp Müşirinin davalarına bedava baktığı için kendini vefalı bulup gururlanır. Hiçbir şeyi görmeyecek kadar âşık olduğu Belkıs bile bütün hayatını dolduramayan Adnan’ın artık en büyük meşgalesi firkacılıktır. Adnan eski dostları Moiz ve Tefvik Hoca’yla irtibatı kesmiştir. Dağıstanlı Hoca ve Şair Raif de kendisinden kaçmaktadır.

Adnan bir gün sokakta Dağıstanlı Hoca’ya rastlar. Abdülhamit hakkındaki düşüncelerini öğrenmek için konağına götürür ve ona Cemiyete girmeyi teklif eder. Konaktaki diyaloglar romanın mesaj bakımından en yoğun olan bölümleridir. “*Seni içimize alırsak bize bir kuvvet olursun.*” teklifine karşılık Dağıstanlı Hoca “*İçinize alacağınız adamlar sizin kuvvetiniz değil, zaafınız olacaktır.*” Der. Adnan’ın “*Yani pis adamları alırsak?*” mukabelesine de “*Hayır, hayır; adı çıkan maskaralardan korkum yok; onların fiyatı üstünde... Meçhul edepsizlerden kork.*” (s. 378) Şeklinde cevap verir. Dağıstanlı Hoca samimiyetin de verdiği coşkunlukla tecrübesiz, ihtiraslı siyasetçi Adnan’a ders vermeye başlar: “*Bu lafıma iyi dikkat et: İnkılâp yaptınız diye bugün boynunuza sarılanlar yarın boğazınızı sıkacaklar!*”²⁷

Kendilerine düşman olarak 2. Abdülhamit’i gösteren Adnan’a yanıldığını söyleyen Dağıstanlı Hoca sözlerine devam eder:

“Yanılıyorsun: Hükümet kuvvet değildir; vasıtaadır. Bir memlekette asıl kuvvet, bir fikri temsil edenlerdir. Başka memleketlerde sahici ‘fikir’

²⁶ Age, s. 375.

²⁷ Age, s. 378

zümreleri var. Bizim memlekette hakiki 'fikir' yok; bizde üç yüz seneden beri 'fikir' diye tek şey var: Taassup! Tatarcık Abdullah'ın Tanzimat Layihası'nda..."

Sözünü kesmek isteyen Adnan'a karşı Dağıstanlı Hoca daha da celallenererek:

*"Yalanmış! Tabi ki yalan. Onu ben de biliyorum. Onun için bu yalandan korkun diyorum ya! Sarıklı milletini bana sen mi anlatacaksın? Menfaat göster: Vapur bacası gibi bağırarak sana Allah'ı inkâr etsinler; Peygamberi de!... Sultan Hamit otuz üç sene sarığa sırma takarak; taassuba maaş vererek tahtında oturdu efendi."*²⁸ şeklinde kendi düşüncelerini ifade eder.

Adnan şaşırır, ikinci düşmanın kim olduğunu sorar. Bu cevap Adnan'ı sarsar:

"Sizsiniz! Çünkü siz, halkı fikir idare eder, santıyorsunuz. İzdiham, kafasıyla değil, gözleriyle düşünür. Bu gözleri idare etmeyi bilmeyeceksiniz, kendinize düşmanlığın en büyüğünü siz kendiniz yapacaksınız. Yığın karnıyla düşünür, gözüyle öğrenir, kalbiyle kızar. Avamın midesindeki yeniçeri kazanını tanımıyorsunuz. Halkın gözünü rahatsız etmemek için hiç değişmemeye mecbursunuz. Eski ceketinizi çıkarmayacak, eski evinizden çıkmayacaksınız."

Hoca Adnan'a konağın ihtişamlı olduğunu söyleyip Aksaray'daki evi terk etmenin yanlış olduğunu ifade eder. Adnan bu sözlere alınır ve Hoca'nın Şair Raif'le birlikte kendi saadetini görmeye tahammül edemediği kararına varır. Gücenmediğini göstermek için yeni yalanlara başvurur, evlenmek istediğini söyler. Dağıstanlı Hoca aynı noktaya vurgu yapar:

*"Görmüyor musun? Ahmet Rıza'nın Paris'teki yamalı ceketini hala alkışlıyorlar; Talat'a bak, Edirne'de giydiği sarı kaputunu hala çıkarmadı, hala asker tütününü içiyor.....Çünkü halk fikriyle değil, gözüyle görür de ondan!"*²⁹

Adnan'ın gözü farklı yerlere odaklanmış ve Dağıstanlı Hoca'nın söylediklerini kıskançlık ifadeleri olarak değerlendirir.

Adnan Belkıs'la evlenmek ister; ancak ona karşı hınç duyar. İdbar günlerini şiddetli bir şekilde yaşamasına rağmen Belkıs'ın adileşmemesi ve vakarı bu hıncın sebebidir. Belkıs

²⁸ Age, s. 379.

²⁹ Age, s. 380.

tarafından reddedilme ihtimali Adnan'ı ürkütür, böyle bir şey olursa onun kibri bunu kaldıramaz. Araya Habibullah girerek Belkıs'ın ailesi adına evlilik teklifini Adnan'a sunar. Habibullah Belkıs'ın kibrini ailesinin de gururunu kurtarmak için Adnan'ın ısrarlı olmasını tavsiye eder.

Adnan evlendiğinde oturmak için Nişantaşı'nda yeni bir konak alır; Belkıs'la evlenir. Bu evlilikte denkli yoktur ve bu durum hayatlarının her anında ortaya büyük meseleler halinde çıkar. Dışardan bakanlar mutlu bir aile tablosu görmelerine rağmen gerçek hiç de görüldüğü gibi değildir. Belkıs Adnan'ın yanına gelip giden yeni dönemin “önemli” kişilerinden ileri derecede rahatsızdır. Onları köylü, taşralı, görgüsüz özetle kaba bulur ve bunu Adnan'a ifade etmekten de çekinmez. Adnan karısının yanında ezilmeye başlar; aralarındaki fark kapanacak gibi değildir. Yazar bu tezadı şöyle anlatır:

“Karısının yanında Adnan da kendisini beğenmiyordu. Belkıs'ın dudaklarından kelimesiz bir Fransızca toz halinde uçar, serpilirken Adnan'ın ağzından Wiesenthal'in lügat kitabı sarkıp açılıyordu. Belkıs dudaklarıyla, Adnan avurtlarıyla konuşuyordu.... Biri Asya'da, biri Avrupa'da, iki kıyı idi. Yemek yerken ikisi de dimdik oturuyordu, fakat biri heykel gibi, biri duvar gibi dimdik!.. Çorba içerken ikisinin de dudakları sessizdi; fakat birinin dudakları gümüşün ucunu öpüyor, ötekinkiler madeni emiyordu.”³⁰

Belkıs'la Adnan ayrı iklimlerin, ayrı terbiyelerin, ayrı anlayışların, çocuklarıdır ve bu farklılık Adnan'ın sürekli olarak lafızla yahut tavırla yüzüne vurulmaktadır. Evlilik münasebetleri ve akşam yemekleri evliliklerinin iki cehennemidir. Bu ilişkiler Adnan için ıstırap kaynağıdır. Bir akşam yemeğinde Adnan'ın çatalından beyaz örtüye yemek damlayınca Belkıs, “Adnan, biraz Sultan Süleyman'ı, biraz Sultan Selim'i anlatsan.” Dedi. Bu sözleriyle ona fukaralığını, eski tarih hocalığını hatırlatıp ezme duygusu vardı. Adnan ise ona babasının hırsızlığını, vatansızlığını ve bayraksızlığını anlatmak isteyen kırmızı gözlerle mukabele eder.

Konaktaki israfın hududu yoktur. Hidayet'in eski vekilharcı Süleyman aynı role Adnan'ın yanında devam eder, onun süfli işlerindeki yardımcısı da olur. Konaktaki sofracılar, bahçıvanlar, uşaklar, halayıklar, Louis-Quinze salon, Bağdat Köşkü oda, Edirne sandık, Rönesans büfe Adnan'a huzur getiremez. Adnan yeni dönemin yeni insanıdır, temeli,

³⁰ Age, s. 392.

kökü yoktur ve bu ıstırabın çaresi de bulunmaz. Adnan bir türlü eskiyemez, nevezuhurdur/yeniyetmedir ve durum onu büyük ölçüde rahatsız eder. Adnan ve Belkıs birbirlerini sevemezler. Muamma olan bir evlilikleri vardır. Adnan zengin, Belkıs parasız olduğu halde Belkıs kocasını sevmez ve bu durum Adnan'ın hoşuna gider.

Belkıs'la Adnan'ın denk olmamaları evlilik tebriklerinde Adnan'a hissettirilir. Adnan, durumu kabullenmek istemez, kendine hakaret ettiklerini düşündüğü hayali varlıklarla kavga eder. Belkıs'ın yaptığı her türlü hakarete tahammül eden Adnan, onunla boşandığında başkalarının iddia ettikleri denk olmama durumunu tasdik edeceği için bu kararı alır. O, düşmanlarının kendi zayıf yanlarıyla meşgul olduklarını düşünür ve bu noktada onlara fırsat vermez.

Adnan Birinci Dünya Savaşı'nda İttihat ve Terakki fırkasının yaptığı her şeyi savunur. Bu konuda Hidayet'le şiddetli kavgalara girer. Hidayet'in söylediklerinden son derece rahatsız olan Adnan Dâhiliye Nazırını telefonla arayarak onun susturulmasını ister. Adnan fikirlerinden ve tavırlarından hoşlanmadığı şahısları bir telefonla susturacak kadar kudretlidir. Bir emriyle elçiler, nazırlar, umum müdürler ortaya çıkarır; parasız bir genci anında büyük şair, büyük romancı yapacak kadar güç olan bir kadın yarım saatte Adnan'ın olurdu. (s. 406) O, zengin hem de çok zengindir. Aşağıdaki alıntı Adnan'ın maddi durumunu iyi anlatan roman bölümlerindedir:

“Karısına, adını, rengini bilmediği hediyeler alıyordu: Blue-Blanc tek taşlar, kırmızı inciler, lacivert elmaslar. Muharebe bitince karısıyla Avrupa'da nerelere gideceklerini şimdiden biliyorlardı; Adnan'da zenginlerin coğrafyası, milyoner koleksiyoncuların arkeolojisi; Belkıs'ta zengin sahne artistlerinin tuvalet masasındaki kimya vardı; bir damlası elli şişe ilaç fiyatında lavantalar, bir ponponluğu beş çuval un fiyatında pudralar. Kimsenin doğrusunu bilmediği kadar zengindi. Hükümetin içinde değildi, hükümetti; altı seneden beri her lakırdısı doğruydı. 10 Temmuz'dan beri ona kimse itiraz etmiyordu. Açlara sanki bir locadan bakıyordu, bir piyes seyreder gibi... Aylar geçtikçe servetine alıştı. Halbuki bu sabah uyandığı vakit, servetinden kudurmuş köpek görmüş gibi korktu. Kendisine manalı

manalı bakan insanları hatırlıyordu, bu gözlerin önünde ‘maznun’ muydu, yoksa Nietzsche’nin fevkalbeşer’i mi?’³¹

Adnan hesabı bilinmeyen servet ve iktidarıyla hayallerin ötesinde bir hayat yaşarken gerçekliklerden kopar. Başka bir ifadeyle yaşadığı hayat, kendisine yapılan sınırsız iltifatlar onu gerçekleri görmekten uzaklaştırmıştır. Devlet bir felakete gitmektedir, ancak Adnan ve arkadaşlarında bunu göreceğ göz yoktur. İstanbul’a gelen binlerce genç ölüleri, şehitler onda sanki Çin’de vebadan ölmüşler tesiri uyarıyordu. Tebessümünün iltifat sayıldığı Adnan, birine “bizim” dediğinde ona elçilik, valilik, müsteşarlık yolu açıldığından hakikate kapalıdır. Adnan iktidarının zirvesinde ama insanlığının ve vatandaşlığının diplerindedir.

Adnan bazen servetinin ve iktidarının sınırsızlığından korkar. Bunların elinden gitme ihtimalini düşündüğünde ürperir ve bu düşüncelerden kaçır. Zengin insanların çoğunda olduğu gibi onun da gündüz ve geceleri doludur: Uyku, içki, oyun ve kadın.

Adnan bir gün imzasız olmasına rağmen Süheyla’nın yazdığı bilinen bir mektup alır. (s. 410-413) Mektup samimi ikazlarla doludur. Ancak Adnan’ın herhangi bir tavsiye, öğüt dinleyecek, dinlese de doğru anlayacak durumu yoktur. 10 Temmuz’dan beri kendisini hiç aramayan Şair Raif’in evine giderek tevazu yaptığını düşünen Adnan’a ev sahibinin mukabelesi müthiştir: “Beş cephede yüz binlerce Türk çocuğu bu adamlar zengin olsun diye mi on dokuz yaşında ölüyorlar?”³²

Şair Raif bu cümleyi kısa bir zamanda müthiş şekilde zengin olan Moiz için kullanmıştır ancak Adnan kullanılan ifadelerden alınmıştır. Adnan’a göre Raif servet düşmanıdır ve kendisini kıskanmaktadır. Kendisine iftira attığını düşündüğü bu adamla irtibatını tamamen koparmakla onu cezalandırmayı düşünür. Eski arkadaşı Moiz’in karısı Raşel’le tanışan Adnan bir süre onunla meşgul olur; dost hayatı yaşar. Raşel Adnan’ı kullanmakta, Adnan da Raşel’den yeni bir macera olarak istifade etmektedir. Ahlak sukutu yaşayan Adnan için arkadaşının karısını istismar etmek bir problem değildir. Herkes durumdan memnun görünmektedir. Adnan bir süreliğine de Raşel’le gönül eğlendirir. Raşel’de farklı bir marka takıntısı vardır. Adnan’a Beyoğlu’ndan değil, Londra’dan giyinmesi gerektiğini tavsiye eder. Zenginlerde vicdan azabı tembeldir, Adnan da zengindir. (s. 466)

³¹ Age, s. 407.

³² Age, s. 440.

Birinci Dünya Savaşı'nın ilerleyen zamanlarında her şey kötüye gitmeye başlar. Adnan, konağında eskiden Hidayet'in yanına gidenleri ağırlamaktadır. Adnan gelenlere karşı rol yapar ancak bu yapmacık tavırlar inandırıcı bulunmaz. Kendisini temize çıkarma çabaları karşılık bulmaz. İttihat ve Terakki'nin cinayetleri savunulacak gibi değildir. Sarıkamış felaketine ağladığı zaman misafirler kendisine inanmamıştır. Hariciye Mümeyyizi Burhan, Müstantik Behçet'in kulağına "Adnan, acemi Hidayet!" diyerek durumu özetler.

Adnan yalnız kaldığı zamanlarda yüzüne bakamaz hale gelmiştir. "*İnsanın hayatı cinai bir romana dönünce yaldızlı kabını okşayıp bu kitabı bir tarafa koymak, sayfalarını karıştırmamak daha doğrudur.*" (s. 470.)

O, Harbi Umumi'den bu sonra misafirden korkmaya başlar. Misafirler ondan borç isteyince onları istiskalle karşılar. Dağıstanlı Hoca bir gün para istemek ve Adnan'ı memleket hususunda uyarmak için gelmek istediğinde Şair Raif'in şu ikazıyla karşılaşır:

"*Gitme Hoca! Adnan'ı bulamazsın. O 10 Temmuz'da öldü.*"³³

Konağında misafir ağırlarken Sarıkamış felaketinin haberi bir binbaşı tarafından getirilir. Durumu savunacak ifadeler kurmaya çalışan Adnan'ı binbaşının öfkeli ve ağlayan sesi susturur:

"*Allahuekber Dağı'ndan ahret görünür, Marne'den Paris!.. Sarıkamış bize doksan bin ölüye mal oldu. Bu ölüler Şark vilayetlerinin yayla çocuklarıdır: Uzun boylu, geniş omuzlu ölüler!.. Emin ol Bey, Pamir yaylasında bu kadar gürbüz Türk yetişmemiştir. Az millet Allah'ına bu kadar dinç ölü göndermiştir.*"³⁴

Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Sarıkamış faciasının da yaşanmasıyla Osmanlı dağılma dönemine girmiştir. 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesiyle devlet teslim olur. İttihat ve Terakki'nin sorumlularının çoğu ülkeden kaçar. Adnan da sorumlu mevkiindedir. Onun için de kara günler başlar.

Adnan, Şişli'deki konaktan Belkıs'ın amcaoğlunun konağına taşınır. Hesabı bilinmeyen serveti bir anda ortadan kalkar. Belkıs onu her gün farklı hakaretlerle bunaltır; karısına "Belkıs" bile diyememekte "Belkıs Hanım" diye hitap etmektedir. Adnan artık

³³ Age, s. 471.

³⁴ Age, s. 473

savunma durumundadır; çok kısa bir zaman içerisinde fakirleşen kudretli adam için dram başlamıştır. Ancak bu kısa sürmeyecektir. Kendi zengin ettiği Naşit'in konağında uğradığı hakaretlere artık dayanamayan Adnan Belkıs'la boşandıkları gün konaktan kaçar. Prens Hasan'dan aldığı borç parayla Tepebaşı'ndaki bir otele yerleşir.

Vekilharç Süleyman Adnan'ı birden unutmayı uygun bulmadı. Otelde kendisini ziyaret ederek bütün düşmanlarını ona anlatır. Adnan o ana kadar sözüm ona bilmediği şeyleri öğrenir. En sonunda da Belkıs'ın bir Rus'la evlenmek üzere Peşte'ye gittiğini söyler. Süleyman Belkıs için “*Ne sütü bozuk karıymış, aman ya rabbi!*” ifadesini kullanınca, kendisini hala eski Adnan, Belkıs'ı karısı, Süleyman'ı da vekilharcı zanneden Adnan “*Bunu bana ne cesaretle söylüyorsun? Alçak!*” (s. 523) diyerek onu kovar.

Süleyman Adnan'ın kaldığı odayı incelediğinde sefaletin boyutlarını görür: Yataktaki yastık kararmış, lavabodaki mermer kırıktır. Adnan Belkıs'la ilgili duyduklarından dolayı çok üzgündür. Durumu muhakeme etmeye çalışır, elinden bir şey gelmez ve ağlamaya başlar. Belkıs eski Rus prenslerinden morfinman olmuş bir prensle evlenme kararı almıştır. Morfin müptelası prens eski karısını kumar ve morfin borçları için yedi bin liraya satmıştır. Önceleri bir prensle evlendiğinden dolayı mutlu gözükken Belkıs için zamanla farklı bir çileli hayat başlar. Peşte'de geçinme imkânı kalmayınca İstanbul'a gelirler. O, morfin müptelası eşinden dayak yer. En sefil şartlarda hayatını sürdürmeye mecbur olur. Onu dayak yemekten birlikte kaldıkları uşak kimliğiyle tanıdığı kayınbiraderi kurtarır. Kocasıyla artık sürekli kavga etmeye başlar. Kavgalar zamanla karşılıklı şiddet gösterisine de dönüşür; eşler birbirlerine ciddi zarar verirler. Hakaretin en büyüğünü eski prens olan eşinden görür.

Parasız kaldıklarında eşi “Üç dil biliyorsun, çalış, muallimlik yap!” deyince İstanbul'da çalışma düşüncesi ona çok ağır gelir. Elindeki son parayla New York'a gider. Bir süre çorap paketleri işleyerek geçinir. Bu hayata dayanamaz ve üç ay sonra intihar eder.³⁵ Romanda anlatılan üç döneme üç evlilik sığdıran Belkıs Amerika'da hayatını sonlandırmıştır.

Adnan'ın oteldeki sefaletine dayanamayan Prens Hasan ve Prens Bahire onu kendi konaklarına getiriler ve geçici buhranlarına son verirler. Hasan ve Bahire'nin asıl hesapları Adnan'ın Ankara'yla olduğunu düşündükleri irtibattır. Bu bağlantı vasıtasıyla yeni dönemde

³⁵ Funda Bulut, Üç İstanbul Romanında Üç İntihar. (s. 4-5)

bir yer tutmayı umarlar. Adnan hayaller kurar, Ankara hükümetinin kendisini davet ederek Maarif Vekilliğini kendisine vereceklerini düşler. Adnan sürekli olarak Ankara'yı övmektedir. Ancak Adnan'ın tek umudu olan Ankara'dan hiçbir zaman haber gelmez.

Adnan konakta hastalanır, konak sahipleri tarafından tedavi ettirilir. Konak sahipleri Adnan'a bir sürpriz yaparlar ve onu yıllar önce küçümseyerek evlenmekten vazgeçtiği Süheyla ile evlendirirler. Sağlığı bozulan ve parasız kalan Adnan Süheyla'nın merhametine kalır. Cebinde 180 kuruş kalan Adnan borç almak zorunda kalır. Adnan tarafından yıllar önce reddedildiğinde Süheyla, onunla bir gün, kendisine muhtaç olduğunda evleneceğini söylemiştir. Vaktiyle Adnan'ın Süheyla'ya özel ders hocalığı yaptığı Maliye Nazırının artık eskimiş konağına taşınırlar. Konak hatıralarla doludur.

Adnan Süheyla'ya karşı ezilmemek için avukatlık yapmak ister. Bir yazıhane kiralar, kâtip tutar. Mehmet Adnan olan ismini Adnan Salim olarak değiştirerek kartvizit bastırır. İş yoktur; yazıhanenin kirasını ve kâtibin masraflarını bile Süheyla Adnan'a fark ettirmeden öder. Adnan'ın hastalığı ilerler, o ise hastalığı önemsememeye çalışır. Yazıhaneye gider gelirken çantasına eski gazeteleri doldurup meşgul görüntüsü vermeye çalışır. Bir gün yazıhaneye oğlu ölen bir kadın gelir, katilin aynı şekilde cezalandırılmasını ister. Adnan davayı memnuniyetle kabul eder. Yalancı şahitler de bularak zanlı için istenen cezayı aldırır. Adnan için farklı bir dram sahnesi de bu davadır: Adnan'ın yalancı şahitler de bularak ölüm cezası aldırıldığı genç, vaktiyle konağında uşak olarak hizmet veren sonradan da Raşel'in konağına giden Uşak Ahmet Adnan'ın yıllar önce gayri meşru ilişki yaşadığı Tapu Müdürü Senih Efendi'nin karısı Macide'den olma çocuğudur. Macide çocuğu ameliyatla aldırması gibi yaparak komşuları olan Ermeni eczacının eşi Sürpuhi'nin de yardımıyla çocuğu doğurmuş ve dostlarına emanet etmiştir.

Süheyla ve Adnan'ın evlilikleri çok iyi gitmez; ancak bu evliliğe ikisi de mecburdur. Adnan Süheyla'nın gölgesinde hayatına devam eder; gün geçtikçe ezilir. Süheyla ise yıllar önce kırılan gurunun tamiri peşindedir; bunda muvaffak olur. Adnan zamanla bir araya geldiği eski dostlarından da eski İttihatçı olup memleketin kötü hale gelmesinde pay sahibi olduğu gerekçesiyle hakaret görmektedir. Bir keresinde eski dostlarından Doktor Haldun: *Sen sus, eski İttihatçı! Arkadaşlarınla memleketi üç senede batırdınız!.. Sen kendini unutturmaya bak. Gocuklu, kalpaklı üç Rumeli ihtilalcisi sarıklı, sakallı beş Hint askerine*

*bir vatan verdi. Cehaletin vahşete hediyesi oldu koca ülke!..*³⁶ diyerek Adnan'ı susturmuştur.

Adnan'ın Süheyla'dan Salim adını verdikleri çocukları doğar. Bu durum konağa biraz mutluluk getirir ancak Adnan'ın hastalığı gittikçe artmaktadır. Hastalığının ilerlediği zamanlarda Adnan geçmişiyile kendince hesaplaşır. İttihat Terakki'nin üç dört adamından biri olup gücünün zirvesini yaşadığı dönemler, Belkıs hep zihnini meşgul eden konulardır. Bir gün konuşurlarken “*Salim'i büyüyünce Galatasaray'ına gece yatisına verirsin. Annenle de ileride barışsın; beraber otursunuz, olmaz mı Süheyla?*” (s. 687) diyerek adeta vasiyetini ifade eder.

Adnan tedavilere cevap veremez duruma gelir, verem gittikçe ilerler, Adnan'ın ağzından kan gelmektedir. Kendi aciz durumunu başkaları görmesin diye konağa doktor dâhil misafir gelmesini istemez. Süheyla'nın teselli verme çabaları işe yaramaz. Saatler süren öksürük nöbetleri uzun zaman boyunca yaşanır; Adnan ölür.

Ölüm haberi mahallede Masonların gazetede “birader”leri için verdiği ilanla duyulur. İlanı gören imam Adnan'ın guslü ve tekfinin caiz olmadığı düşüncesindedir; cenazeye gitmeme kararı alır, kararında ınat eder. Süheyla imamın gelmeyeceğini duyunca kalfaya imama verilmek üzere elli liralık bir banknot uzatır. Bunun üzerine imam cenazeye katılır.

Cenazede birden fazla dram tablosu mevcuttur. Adnan'ın cenazesi daima uğursuz saydığı eski Sivas Valisi Hacı Hulusi Paşa'nın cenazesiyle birlikte kalkar. Cami avlusunda ıskat³⁷ almak için gelen uzun boylu, dilenci kılıklı adam eski Bahriye Miralayı Hüsrev'dir. Hüsrev dilencilikle yiyecek ve içki parası temin etmektedir. Cenazeye gelen eski ortak dostlar kahvede beklerken Adnan'ın ithal şekerden haksız para kazanma işlerini anlatıp dedikodu yaparlar. Cenazeler kalkarken dilenci çocuklardan biri, dilenci kadının eline vurarak düşen metelikleri alır. Kadın taş alarak çocuğa fırlatır; taş Adnan'ın tabutuna çarpar. Taşı atan dilenci kadın vaktiyle Adnan'ın istiskal ettiği arkadaşı Fransızca muallimi Kadri'nin karısı Zehra'dır.

Bir zamanların kudretli adamı, bir taksim üç İttihat Terakki Adnan'ın cenazesine cenaze dâhil on kişi katılmış bu sayı ara sokaklarda yediye düşmüştür: Şair Raif, Dilaver,

³⁶ Age, s. 611.

³⁷ Iskat: Cenazelerde ölünün ruhu için dağıtılan maddi yardım.

Aksaray'ın meczubu Çıplak Ahmet, Süheyla'nın emriyle cenazeye katılan iki uşak, imam ve Adnan.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Mithat Cemal Kuntay, *Üç İstanbul* romanında Osmanlı Devleti'nin son yıllarını anlatmıştır. Romanda 2. Abdülhamit dönemi, 2. Meşrutiyet dönemi ve 1. Dünya Savaşı'nın mağlubiyetle bitmesiyle başlayan kargaşa dönemiyle yeni Türk Cumhuriyetinin kurulma dönemi İstanbul merkez alınarak işlenmiştir. Her dönem önemli figürleriyle romanda yer bulmuştur. Seçilen roman başkişilerinin davranışları, yaşadıkları dönemde işgal ettikleri sosyal statülerine göre değişmektedir. Kişilerin sosyal statüleri davranışlarını belirleyen en önemli etken durumundadır. Sosyal statüye bağlı olarak değişen insan ilişkileri romanda ayrıntılarıyla yer almaktadır. İnsanların davranışları konumlarının zirvelerindeyken birbirine benzemekte; etraflarında kendilerinden bir şeyler umanlar toplanmaktadır. Kişiler statülerini kaybettiklerinde yapay dostluklar bitmekte, etrafta yer alan suni kalabalıklar yok olmaktadır. Cazibesini kaybeden kişiler için dram tabloları başlamaktadır. Kuntay, romanında bu dram tablolarını başarılı bir şekilde sergilemiştir. Yazar, roman kişilerinin buldukları sosyal konum ve statülerine bağlı olarak yaşadıkları psikolojiyi ayrıntılı bir şekilde eserinde işlemiştir. Bu yönüyle de roman, hem bir devrin özelliklerini yansıtmaktadır hem de farklı bileşenlerin oluşturduğu şartlarda insan davranışlarını detaylarıyla sergilemiştir.

KAYNAKÇA

BULUT F., *Üç İstanbul Romanında Üç İntihar*, Onlar Ölümü Seçti (Editör Harun Ceylan), Ankara Sonçağ Yayınları, 2013.

ÇETİN N., *Roman Çözümleme Yöntemi*, Öncü Kitap, Ankara, 2009.

İLERİ S., *Edebiyatımızda Sevdiğim Romanlar Kılavuzu*, Everest Yayınları, İstanbul, 2015.

KUNTAY M. C., *Üç İstanbul*, Oğlak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, 2016.

TEKİN M., *Roman Sanatı*, Ötüken Yayınları, 10. Baskı, İstanbul, 2012.

SANAY A. B., *Mithat Cemal Kuntay Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

YALÇIN A., *Cumhuriyet Dönemi Çağdaş Türk Romanı 1946-2000, (Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından)* Akçağ Yayınları Ankara, 2005.

www.turkedebiyati.org